

Michel Villey: La formation de la pensée juridique moderne

Paris: Presses Universitaires de France 2006, 640 stran.

Jiří Baroš*

V pařížském nakladatelství *Presses universitaires de France* vyšla v roce 2006 v dalším vydání kniha jednoho z největších francouzských právních filosofů 20. století Michela Villeyho (1914-1988) o zrodu moderního právního myšlení. Jde o nové vydání zápisků z kurzu, který Villey vedl na (asi nejprestižnější francouzské právnické) univerzitě Paříž II – Panthéon-Assass v letech 1961-1966. Tyto kurzy ovlivnily celou generaci francouzských právníků a (kritickou) odezvu našly i v anglosaském světě, byť žádné větší dílo Villeyho do angličtiny, na rozdíl od dalších významných evropských jazyků, přeloženo nebylo. Největší pozornosti bylo věnováno Villeyho tezí o vzniku moderní koncepce (subjektivních) práv, jejichž kořeny hledal ve středověkém nominalismu (Vilém z Occamu), zatímco jiní autoři je hledají například v teologii Jeana Gersona (např. harvardský profesor Richard Tuck), či u kanonistů 12. a 13. století (což je jedna z hlavních tezí profesora na Cornellově univerzitě Briana Tierneyho). V této recenzi bych se rád pokusil představit některé hlavní myšlenky této Villeyho precizní, ačkoliv velice sporné, práce. Kniha je rozdělena do tří částí, z nichž první se věnuje filosofii práva u křesťanských teologů, druhá představuje spojení mezi křesťanskými teologií a moderním právním myšlením, zatímco třetí část rozebírá moderní právní myšlení od humanistů po Thomase Hobbesa.

Po prezentaci Villeyho kurzu od profesora Stéphan Riase začíná první část knihy krátkým úvodem do filosofie práva, resp. do dějin filosofie práva. Důvodem existence filosofie práva je podle Villeyho to, že právo spočívá na určitých zakládajících principech, které představují specifický přínos filosofie právu, protože byly formulovány filosofy a právo je pak jen přejalo. V samotném úvodu práce můžeme vidět naznačeno, jak bude Villey při rozboru jednotlivých relevantních myslitelů evropské myšlenkové tradice většinou postupovat: nejprve Villey rozebírá definici práva u jednotlivých filosofů (*právní ontologie*), aby se následně zabýval jeho prameny (*metodologie*). Vhodnou metodou pro úvod do filosofie práva je studium historie jednotlivých filosofických doktrín, neboť se musíme bránit „pokrokařskému předsudku“, protože pokrok v myšlení o principech, které představuje filosofie (a tedy i filosofie práva), neexistuje. Villey odmítá uvažovat o právu z hlediska jednoho filosofického systému, naopak chce před-

stavit a konfrontovat různé filosofické školy (Villey rozhodně ve své studii není neutrální, ale za nejrozměňší koncepcí považuje ty Aristotelovy a Tomáše Akvinského), aby ukázal, jak s nástupem modernity mohlo určité vnímání principů, na kterých stojí právo, převládnout. Pro splnění tohoto úkolu vychází i ze solidní znalosti teologie, neboť v průběhu historie byly mnohé velké právní otázky právě spojeny s teologií.

Vlastní historický výklad začíná rozbohem vzniku filosofie práva ve starověkém Řecku, který obsahuje zajímavé shrnutí hlavních tezí Platóna a Aristotela. V základu Platónovy teorie stojí myšlenka spravedlnosti (*suum cuique tribuere*), která se podle něj má aplikovat jak ve sféře individuální morálky, tak na úrovni polis. Je velkou zásluhou Aristotela, že od sebe diferencuje morálku a právo: předmětem spravedlnosti je podle Aristotela distribuce věcí, resp. rovnováha realizovaná (ve vztazích) mezi různými občany polis. Villey se dále věnuje koncepci přirozeného práva u Aristotela i jeho teorii pozitivních práv. Rozbor filosofických základů římského práva je pak poměrně kusý, protože podle Villeyho vychází římské právo z aplikace Aristotelovy doktríny. Představení hlavních tezí sv. Augustina a sv. Tomáše Akvinského je naopak velice pečlivé, protože jde o dva hlavní křesťanské myslitele, kteří se zabývali právem. Svůj výklad doktríny sv. Augustina odvíjí od dvou protikladných principů jeho filosofie, totiž že zákony profánního původu si nemohou nárokovat spravedlnost, neboť jsou samou svou podstatou nespravedlivé, ale přesto musí být zachovávané. Následuje rozbor křesťanské spravedlnosti, která si udržuje svůj primát. Od sv. Augustina vzešel celý proud tzv. „*politického augustinianismu*“, jehož cílem bylo to, aby se pozemská obec stala pomocníkem, předchutí, kopií nebeského města. Vrcholem scholastické revoluce pak byla jistě doktrína sv. Tomáše Akvinského, kterou Villey rozebírá v první části, tak na začátku druhé části své knihy, kde mluví o modernitě právní doktríny sv. Tomáše. Rád bych se ale věnoval více částem, které patří ve Villeyho díle k nejzajímavějším, tj. jeho rozboru františkánské školy, Dunse Scota a Viléma z Occamu.

Nejspecifičtější charakteristiky moderního právního myšlení vycházejí z františkánské školy, jejíž představitel Duns Scotus se podle Villeyho pokusil nahradit aristotelsko-tomistickou filosofii novou filosofii. Na

rozdíl od Tomáše Akvinského není východiskem jeho filosofie to obecné, ale jeho svět je světem osob, individuí. Scotova filosofie je také založena na primátu vůle, z čehož vyplývá, že právo již není třeba hledat v přirozeném řádu věcí, ale v Boží vůli, která se projevuje v jednotlivých Božích ustanoveních. Protože Boží příkázání neregulují vše, tak je dán dostatečný prostor lidskému pozitivnímu zákonodárství. Byl to ale především Occamův nominalismus, který podle Villeyho stojí za zrodem právního pozitivizmu a myšlenky subjektivního práva. S Occamem se začíná měnit celá povaha práva. V jádru nominalismu stojí myšlenka, že existují jen individua, zatímco univerzálie nejsou nic jiného než znaky. Za prameny práva pak Occam nemůže uznat nic jiného než zákony, jež vycházejí z individuálních vůlí, nikoliv přirozený řád věcí. Také pojem subjektivního práva, který vyjadřuje určitou schopnost či moc subjektu, je logickým vyústěním nominalismu. Zatímco Aristoteles a sv. Tomáš Akvinský se pokoušeli založit právní vědu na vesmírném řádu (právník tak objevuje právo pozorováním řádu obsaženém v přirozeném sociálním těle), „moderní“ myslitelé ji zakládají na přirozenosti člověka, na jeho subjektivním právu. V Occamově koncepci právo přestává vyjadřovat dobro, která (nám) náleží z hlediska spravedlnosti (*id quod iustum est*), ale naopak označuje konkrétní moc jednotlivce, kterou má nad věcí. V Occamově koncepci prostě nemůže existovat žádný přirozený zákon dedukovaný z přirozeného řádu věcí, protože přirozený řád je nominalismem *a priori* odmítnut, ale právní řád nemůže než vycházet z vůle jednotlivce. Může existovat jen *pozitivní zákon* uložený Bohem, nebo panovníkem. Celý právní řád pak vychází z absolutní Boží vůle (*potestas absoluta*), z níž vyplývá celé pozitivní božské zákonodárství. Nicméně Bůh umožnil člověku možnost přivlastňovat si jednotlivé věci a také ustanovovat si časné vládcy, kteří touto delegací obdrželi také zákonodárnou pravomoc. Tyto lidské zákony pak jsou tu jen pro to, aby lidem garantovaly subjektivní práva.

Ve svém dalším výkladu pokračuje Villey rozborem protestantské reformace, která byla poznamenána velkou nedůvěrou k právu a k právníkům. Účelem práva, které je založeno jen na pozitivních zákonech, je zachovat alespoň trochu řádu v pozemském světě a být nástrojem vynucení náboženské morálky. Po té následuje zajímavý výklad španělské scholastiky (salamancká škola spojená především se jmény jako dominikán Vitoria, či jezuita Suarez) z hlediska toho, jak v ní došlo k překroucení tradiční tomistické koncepce práva, resp. k jejímu smíchání s jinými konkurujícími doktrínami. Třetí část práce pak začíná rozsáhlým pojednáním o renesanci helénistických filosofických systémů (stoicismu, Ciceronova eklekticismu, skepticismu a epikureismu) během období humanismu a o humanistické jurisprudenci, aby Villey dále přešel k základním filosofickým systémům 17. století (Bacon, Pascal a Descartes) a prvním systémům „racionalismu“

v právu (Althusius, Grotius) a završil svou práci rozborem vítězství právního pozitivizmu u Thomase Hobbesa.

Filosofie Thomase Hobbesa představuje např. oproti dílu Hugo Grotia, které bylo ještě prosáknuto humanismem a stoickou morálkou, opravdovou novinku, protože Hobbes chce svou filosofii vytvořit na zcela jiných principech než jeho předchůdci tak, aby mohla být alternativou koncepcí Aristotelově. Vzorem mu je moderní věda, která je výrazně prakticky (tedy již ne spekulativně) a utilitaristicky orientována. Byl též výrazně ovlivněn nominalismem, neboť také pro něj neexistuje svět složený z něčeho jiného než z individuí. Kolektivní útvary tak nejsou ničím přirozeným, ale jsou naopak umělými výtvoři lidí. Neexistuje již přirozený řád společností, ale vše vychází z *moci* individuí. Namísto toho, aby Hobbes vnímal harmonický řád lidských společností, analyzuje společnost od jejích základních atomů. To je jedním z teoretických zdrojů hypotézy *přirozeného stavu*, ve kterém jsou lidé oddělení a osvobozeni od jakéhokoliv sociálního pouta. A přirozený stav je mu také východiskem pro definování pojmu subjektivního práva. Je to přirozené právo každého jednotlivce, na čem Hobbes zakládá svůj systém práva, neboť z individuálních práv může vycházet možnost uzavření jakékoliv (tedy i společenské) smlouvy. Tím převrací radikálně na Aristotelově koncepci založenou právní vědu, pro kterou byl primární přirozený zákon zakládající právní řád. Přirozený zákon byl nepsaný a tedy nekodifikovatelný v nějakých manuálech přirozeného práva a nalézání jeho obsahu představovalo pro právníky permanentní předmět hledání.

Bylo by jistě možné dále pokračovat ve Villeyho velice zajímavé tematizaci právní filosofie Thomase Hobbesa, což ale přesahuje možný rozsah této recenze. V této recenzi jsem se pokusil jen vyjádřit některé hlavní body Villeyho práce, která rozhodně nepozbyla na aktuálnosti. I autorům, jejichž důležitost ve svém díle Villey zvláště zdůraznil a kterými jsem se také ve své recenzi nejvíce zabýval, tj. Vilém z Occamu a Thomas Hobbes, je v současnosti věnována opravdu velká pozornost, a to jak ve francouzském, tak v anglosaském prostředí. Za klíčového autora považují Hobbesa ve svých pracích na pomezí politické filosofie a filosofie dějin třeba francouzští filosofové Marcel Gauchet, či Pierre Manent. Podle Manenta představuje dílo Hobbesa dokonce společnou matici moderní demokracie a liberalismu. Profesor na Kolumbijské univerzitě v New Yorku Mark Lilla ve své knize *The Stillborn God*, která podle *The New York Times Book Review* patří mezi sto nejlepších knih publikovaných v roce 2007, mluví o Hobbesově Leviathanu jako o velkém útoku na celou tradici křesťanské politické teologie, která ovládala středověk (připomínám jen, že toto historické období by rozhodně nemělo být podceňováno, protože právě ze středověkého politicko-teologického problému se zrodilo mnoho základních pojmů souvi-

sejících s moderní státem). A nominalismu věnuje v současnosti velkou pozornost proud tzv. *radikální ortodoxie* v teologii (např. John Milbank), který chápe moderní sociální vědy (a vůbec zrod *sekulární modernity*) jako zvláštní případ intelektuální deviace od ortodoxní křesťanské teologie. Myslím, že i do této debaty o povaze modernity má Michel Villey co říct a to ze specifického úhlu autora zabývajícího se dějinami filosofie práva. Kniha nabízí mnohé pronikavé myšlenky a také zcela jiný pohled na právo než ten, na který jsme zvyklí. Je založena na kritickém promyšlení moderní koncepce práva a je v ní obsažen implicitní požadavek

po smíření této koncepce s klasickým realismem, který jsme opustili. Villey právo dává do souvislosti s filosofickými systémy, které je zakládají, a také pro radost z jasného a čistého pojmového myšlení se vyplatí tuto knížku i dnes číst.

* Mgr. et Mgr. Jiří Baroš, doktorand na Katedře politologie FSS MU v Brně.